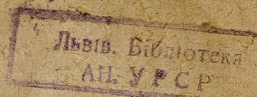

Александр Барвінський.

26.440

З життя нашого духовенства

в 1-ій половині XIX ст.

(Частина із „Споминів з мого життя“).

Хто минувшини не знає,
Про будучність той не дбає.
Богдан Лепкий.

(Наше духовенство в Галичині в XIX ст. підвалиною нашого національно-культурного розвитку. Його походження й освіта, національне почуття й свідомлення. Священники на переизбранському Поділлі з моєї родини. Їх родинне й товаришське життя.)

Положення українського народу в Галичині до злуки її з Габсбурською монархією було вельми сумне. Груба темрява і безпросвітність налягли були на наш край. Колишні руські вельможі і шляхта з переходом на латинський обряд спошилися і відчужилися українському народови та скріпили не тільки матеріально, але й інтелектуально освічену верству польську. Спошнені вельможі й шляхтичі-дідиці колишні руські, о-стільки лише оставали в звязи з нашим народом, що проживаючи серед нього і виживляючись панщизняною працею його рук, не забули зовсім його мови й нею з ним розмавляли, а відчували також потребу релігійно-духовного життя, ставили по своїх селах церкви або допомагали до їх будови яко колятори греко кат. парафій та бодай у більшій святі або неділі являлися з своїми родинами на богослуженнях. Досить згадати про графів Дідушицьких, Баворовських і т. и.

Наші міста мали польсько-жидівський вигляд, а українське міщанство, виперте на передмістя, творило хліборобську і дрібноремісничу верству. Мішані супружа, неспроможність, рівнодушність, або невмілість деяких наших міських священників їти навізаводи з численнішим, рухливішим і проворнішим польським духовенством по містах, пособляли переходови наших міщан на латинський обряд та їх польщенню. Таким способом втративши колишніх вельмож і шляхту, а в значній частині також міщанство, наш нарід у Галичині зберіг лише найнижшу верству су-

1) Сі згадки написані з поради пок. Д-ра Ос. Маковоя яко доповнення до І. ч. „Споминів з мого життя“ (1912, Коломия)

спільну, селянство, а в незначній частині дрібне міщанство і духовенство, котрі творили неначе середню верству суспільну. Тимто польські письменники й журналісти висловлювалися згідно про наш нарід, з котрого остав лише „рор і сілор“, і не признавали нам навіть прикмет народу. Але й ці останки нашого народу коротали своє життя в безпросвітній темряві і пониженьню. Духовенство руське в XVIII ст. не мало потрібного сему станову освіти і просвіти, а що до суспільного становища, було зрівнане з безправним селянством, як то говорено: змужило.

Що йно перший поділ Польщі (1772 р.) і прилука Галичини до Габсбурської монархії спричинила значний переворот у дотеперішнім положенню українського народу в краю. Заснування Марією Тересою у Відні при церкві св. Варвари духовної семінарії для питомців гр.-кат. обряду т. зв. *Barbareum* (1774 р.), а цісарем Йосифом II у Львові генеральної семінарії (1783 р.), положило підвалини до виховання й заводового освіти руського духовенства, котре поступенно занимало місця неосвічених і заводово невідготовлених священників, званих Луцаками або „*antiquae educationis*“.¹⁾ З *Barbareum* вийшли перші наші владики, що могли стати своїм заводовим освітнім, просвітою і культурою поруч владик латинського обряду, як Ангелович, Михаїл Левицький, Яхимович, Спиридон Литвинович, Снігурський і ин., а священники: Гарасевич Михайло, Мартин Барвінський, Іван Могильницький, і ин. займали верховні становища, як крилошани у Львові і Перемишлі або як настоятелі генеральної семінарії у Львові, та єпископської семінарії в Перемишлі. — До *Barbareum*, а відтак до генер. семінарії у Львові, опісля до семінарії в Перемишлі, вступали сини колишньої дрібної руської шляхти Білинські, Бачинські, Чайківські, Левицькі, Могильницькі, Шашкевичі, Головацькі, Скородинські, Ільницькі і т. п. З них виховалася переходом ціла верства руського духовенства, що визначалася заводовим освітнім, ширшою просвітою і як на той час певною культурою. Сини тих священників здобували собі науку в гімназіях (у Перемишлі, у Львові, в Тернополі (у Єзуїтів до 1848 р.), в Бучачі (у оо. Вєсиліян) і звичайно йшли до духовних семінарій, а відтак займали становища приходників по містах і селах; деякі ставали крилошанами, настоятелями духовних семінарій, а лише нечислені вибирали собі світські заводи

¹⁾ Цісар Йосиф II зрівняв наше духовенство що до становища з латинським, а тим самим і наш обряд і нашу Церкву.

і добивалися навіть висших становищ, як Евзебій Черкавський, Амврозій Яновський, Василь Ковальський, Жигмонт Савчинський, Юліян Лаврівський, Іван Гавришкевич і т. и. Таким способом виробилася поважна верства руського образованого клиру, витворювалася поступенно світська руська інтелігенція з нащадків руського духовенства і наша суспільність, хоч позбавлена колишньої шляхти і в значній частині міщанства, стала почуватися народом. Правда, до половини ХІХ ст. навіть у священичих сім'ях панувала під впливом дряхлої уже Польщі польська мова, по містах гоовно виголошувалося навіть духовні проповіді по церквах польською мовою, а висші духовні достойники (як Др Спиридон Литвинович, Михайл Куземський, Михайл Малиновський і ин.), а також світські (як В. Ковальський і ин.) вже під впливом австрійських відносин послуговувалися часто німецьким язиком, але при всім тім будилася в них національна свідомість і любов до свого народу. Заведення з поручення цісаря Йосифа ІІ. в львівському університеті для деяких предметів „руського язика“ (ruthenische Sprache) дало понуку визначнішим священикам, а опісля і деяким світським Русинам до літературних починів. Однак як університетські професори, що мали викладати деякі предмети „руським язиком“, так і перші галицькоруські письменники вважали церковнословянщину готовим руським книжним, літературним язиком і намагалися не тільки писати, але й говорити церковнословянщиною з примішкою польських та інших чужих висловів. Тип такого народолюбця, що дораджував плекати наше письменство в церковно-словянським язичі, зобразив Б. А. Дідицький в переробленій з англійського повісті „Отець Ігнатій“, де він на нараді про нашу народність і літературу почав свою промову словами: „Азь состарѣхся надѣ чтеніемъ церковныхъ и сицевыхъ книгъ“. Але ця думка не далася перевести в життя, а змагання до введення церковнословянського язика з примішкою московщини в університетських викладах у літературі і в життя доведло до занепадення руських викладів, бо загальніше волів послугуватися в науці і письменстві мертвою, а всеж таки посеред освіченої верстви знаною латиною (як Михайла Гарасевича *Annales Ecclesiae Ruthenae*), або щораз більше під впливом Австрії у нас плеканою німеччиною, н. пр. *Die Kirchen und Staatssatzungen* М. Малиновського, аніж церковно-словянським язиком. Тим способом удержався польський язик посеред нових заходів Австрії вихованого й образованого покоління, а мало-помалу німецький язик почав здобувати собі значінне розговорної і літературної мови (н. пр. Дениса Зубрицького

в польськiм i нiмeцькiм язицi видаванi науковi твори i розвiдки). Так то iменно руське духовенство, виховане в Barbareum у Вiднi i в генеральнiй семiнарії у Львовi послуговалося польською розговiрною мовою, здiбнiйшi одиницi писали польським язиком (навіть архiєрейськi послання митрополита М. Левицького, являлися в тiй мовi,) деколи i латинським язиком, а частiйше нiмеччиною. Одначе в тих, чужими мовами печатаних, писаннях проглядала щораз виразнiйше наша нацiональна свiдомiсть.

В першiй половинi ХІХ ст. було ще обмаль священникiв, виобразованих у Barbareum, в семiнарії у Львовi, а опiсля в Перемишлi, тим то досягнути парохiю було легко, а деякi священники були приневоленi обслуговувати по двi або й бiльше парохiй, по кiька громад i церков. Звичайно по батькови в парохiї слiдував син, зять або внук i таким способом творилися неначеб священничi династiї, котрi займали поблизькi парохiї i таким способом численнi священничi роди заселяли просторi околицi в краю. Таким численням священничим родом, що заселив простору частину пiвнiчного передзбручанського Подiлля, були Бiлинськi, що виводили свiй рiд з дрiбної шляхти руської в Бiлині в Самбiрщинi. Патрiархом сего священничого роду був Стефан Бiлинський, котрий заняв прихiд у Черниховi, в Тернопiльщинi (де переогодом став приходником його внук Стефан). Старший син прародича Стефана Бiлинського з Чернихова, Михайло, став приходником у Тернополi, опiсля почесним крилошанином, син тогож Іван парохом у Баворовi (коло Тернополя), а братанич Івана Симеон приходником у Станиславiвськiй епархiї в Орішкiвцях (в Гусятинщинi). Молодший син прародича Стефана, чернихiвського, Дмитрiй, став приходником у Козiвцi (бiля Микулинець, в Тернопiльщинi) та виховав шiстьох священникiв. Михайла в Микулинях (в Тернопiльщинi), Івана в Ілавчi (в Тереховельщинi), Стефана в Черниховi, Ілярiя (що по смертi вiтця став приходником у Козiвцi), Омеляна в Синявi i Панкратiя в Токах — (оба останнi в Збаражчинi). Чотири доньки вiддалися за священникiв: Текля за о. Сiчинського в Медведiвцях коло Бучача, Домника за о. Григорiя Барвiнського в Шляхтинцях, Марiя за о. Йосифа Варапучинського в Прошовi, Юлiя за о. Кипрiяна Глинського (З останнi в Тернопiльщинi). Швагер о. Дмитрiя Бiлинського, Юськевич, був приходником у Сущинi, бiля Микулинець. Сини вчислених Бiлинських та їх швагрiв посвятилися переважно духовному станови i стали приходниками: о Омелян Бiлинський, син Михайла з Микулинець (в Славнiй в Зборiвщинi, опiсля крилошанином львiв.

митроп. капітули), Петро Білинський, син Стефана (молодшого) з Чернихова, приходником у Зарваниці (в Тербовельщині), Діонізій, син Омеляна з Синяви приходником у Ласківцях (Стан. єпархії), († в Переросли). Син о. Січинського з Медведовець Лука став парохом в Угрині (в Чортківщині), опісля приходником і деканом у Мшані коло Львова сини о. Григорія Барвінського, Іполіт у Білківцях (опісля в Несторівцях), Іван у Постолівці (в Гусятинщині), Йосиф в Сервирах (у Зборівщині) зяті: о. Єроним Левицький в Несторівцях (опісля в Стриганнях), о. Іван Любович в Острові (коло Тернополя), о. Ілярій Струминський в Батькові (коло Залозець), син о. Кипріяна Глинського з Чернелева, Ізидор, у Буцнівці приходником і деканом. Син старшого сина Чернихівського прародича Стефана, крилошанина Михайла з Тернополя, Іван, став приходником у Баворові в Тернопільщині, а братанич Івана Симеон¹⁾ приходником в Оришківцях (в Станис. єпархії) в Гусятинщині.

З іншої лінії Білинських о. Симеон був приходником у Чернихівцях, коло Шляхтинець (в Збаражчині).

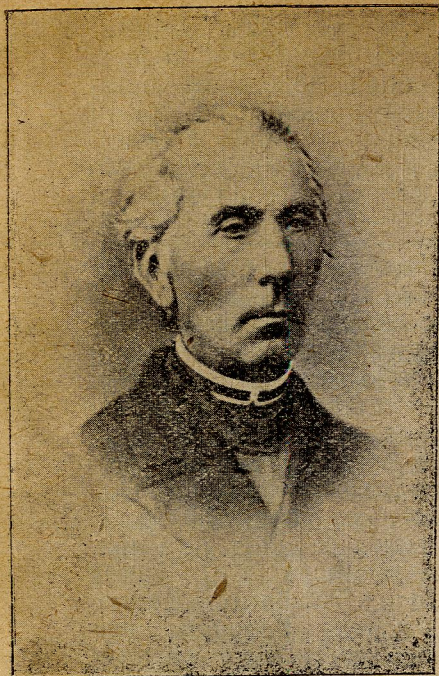
Таким способом рід Білинських розселився по парохіях цілого передзбручанського Поділля, а кількох пошулося і в Станиславівську єпархію і правили там парохіями кілька десятків літ. Зять о. Димитрія Білинського з Козівки, мій отець Григорій. (*1802 р., † 1880 р.) висвячений в 1830 р., став приходником в Шляхтинцях, з дочерною церквою в Лозові і прилученім селі Курники шляхтинецькі. Син чиншового шляхтича з Ярчовець коло Зборова, з рідної хати виніс знання руської мови. Вихований у стрийного стрія архипресвитера й офіціала львів. митр. капітули. професора богослов'я в львів. університеті і члена галицьких станів (що в передконституційній добі мали управу краю в своїх руках), бувшого питомця Barbareum, Д-ра Мартина Барвінського. Весь час початкових і гімназійних наук мій отець проживав у о. Д-ра Мартина, а опісля в духовній семінарії. Від гімназіста Ількевича, котрого збірничок Галицько-руських проповідей, видав Я. Головацький, навчився мій отець руської скорописи і нею писав свої проповіді (спершу латинкою) доволі чистою народною мовою. Отсе стає певним доказом, що вже перед 1830-тим роком (коли скінчив богослов'є) в львівській семінарії (перед появою „Руської Трійці“) пробудилася була національна свідомість поміж питомцями. Щойно опісля деякі питомці перенялися були під впливом Мішкевича й інших новітніх поетів польським патріотичним духом (з вибухом польської революції в 1830 році)

¹⁾ Син Теофіля, повітового секретаря в Тернополі.

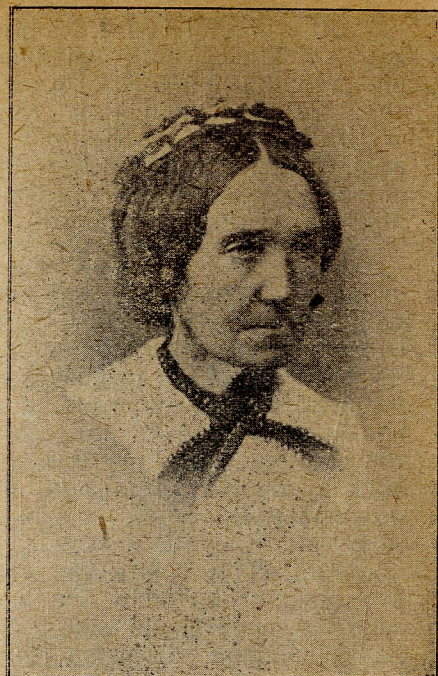
і деякі з них виступили з семінарії (як і пр. Максим Любрович, мій тесть) або були видалені неї (як Йосиф Чачковський, син приходника з Камноку у Збаражчині, опісля професор гімназійний і директор реальної школи в Станиславові. Іван Струминський, син приходника з Денисова в Тернопільщині, опісля радник Двора в найвишнім трибуналі у Відні) і деякі інші. „Руська Трійця“ під проводом незабутнього Маркіяна Шашкевича, одушевлена творами відродженого письменства на В. Україні, дозела до відродіння Галицької Руси, котрим пособляли своїми творами поруч М. Шашкевича, Я. Головацький, Ів. Вагилевич, Микола Устиянович, Антін Могильницький, Йосиф Лозинський, Рудольф Мох, Іван Гушалеви́ч, Лука Данкевич (Лука з Ракова), а в перших своїх літературних починах навіть Антін Петрушевич і Богдан Дідицький (Дзедзіцький), — самі священні сини. Мій отець Григорій розвивав і поглиблював свою національну свідомість з підмогою творів цих письменників, котрі побіч Зорі Галицької й інших тодішніх часописей заповняли його бібліотеку.

Мати моя Домника, донька о. Димитрія з Козівки й Анни з Юськевичів,¹⁾ заможних і свідомих тернопільських міщан, разом із сестрами одержала лише домашню початкову освіту (бо тоді не було ще жіночих шкіл), трудилася в будні дні з сестрами й матір'ю в господарстві, а в неділі і свята пополудні по приказу матери читала Акафисти (а не польські і перекладані з французького романси). Перед її заможством (1830 р.) не було ще в Галичині рідного письменства, котре достарчало б читання нашому жіноцтву. Але хоч у домах моїх вуйків, Білинських, говорено здебільше по польськи при всіх тим почували вони себе Русинами, у моїх родичів розговорною була руська мова. Ще й нині тямлю, як мати моя співала деколи пісні „Ой під вишнею, під черешнею“ й інші з „Наталки. Полтавки“ Котляревського, переробленої Озаркевичем п. з „На миловане нема силованя“ і виставлюваної в 40-их р.р. в Тернополі і по деяких містах наших, або оповідала на родні казки. А отець наш, коли ми приїздили на свята і вакації до дому, розмовляв з нами про страсти і євангелія (особливо поясняв філософічні частини євангелія св. Йоана), про обряди і звичаї народні. Тимто ми змалку винесли з рідної хати знання матерньої мови й ознайомилися потроха з світоглядом нашого народу, хоч не мали ще в хлоп'ячій віці ясної народної свідомості.

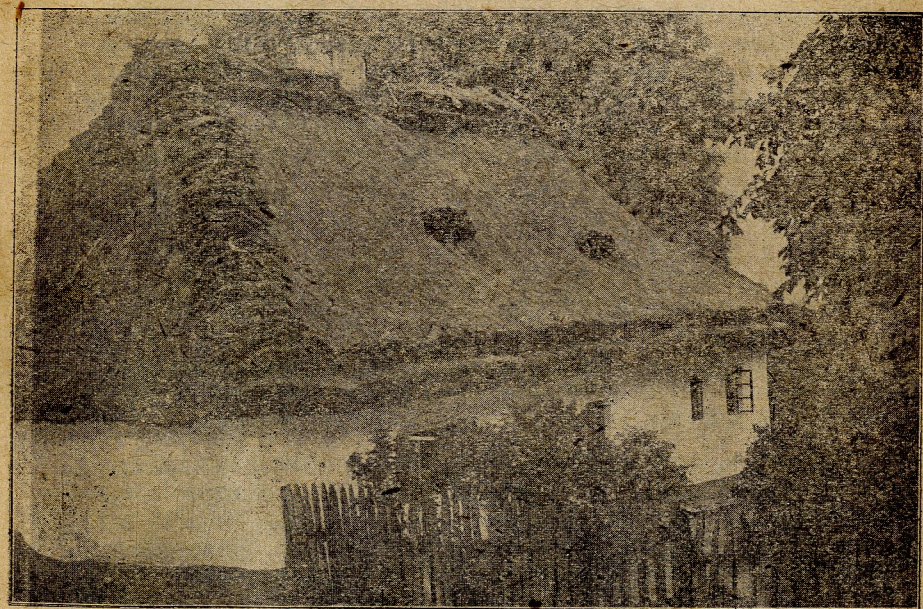
¹⁾ Брат моєї бабусі був парохом у Сушині, дальший стієк урядником у Тернополі.

Григ. Барвінський

Дом. Барвінська

Хата приходуєка в Шляхтинцях (в XIX ст.).

Два старші брати, Іполіт та Іван, стали вже священиками, а три сестри повіддавалися за священиків, коли я, мій старший брат Йосиф та молодший Володимир оставали дома, вчилися в тривіальній однокласній школі в Шляхтинцях і зараз потім перейшли до шкіл у Тернополі. Таким способом ми творили в порівнянні з старшою ріднею молоде покоління і виховувались уже під впливом відродін Галицької Руси.

Дитячий і хлопячий наш вік проминув посеред патріархальних відносин у нашій рідній хаті і шляхтинській громаді. Отець і мати були для нас своєю запопадливістю і невсипучою трудолюбивістю недосяжним взірцем наслідування. Виховати і вивести в люди осмеро дітей (дев'яте померло в дитячих літах), а попри те сповняти свої церковні, шкільні й господарські обов'язки, — се була велитенська задача, котру благословив Бог, а Дух святий пособляв повною благодаттю, як сего доказом добрі успіхи, осягнені моїм вітцем на всіх тих царинах. Отець мій обслуговував не тільки 2 церкви, в Шляхтинцях і Лозові з прилученою громадою Курники, але протягом 15 літ задля нестачі священиків був завідоцем Байковець, Смиковець і Русянівки, де також було 2 церкви. Сповнити церковні, шкільні й господарські обов'язки в 4-ох церквах і 6-ти громадах — се була велитенська праця. Окрім того мав отець гарний сад при хаті, в нім одну пасіку, а другу в шляхтинецькій, третю в курницькій лісі. Невсипучою помічницею вітця в тій велитенській праці протягом повних 50 літ була моя мати. Зимою вставали до праці о 4-ій, літом о 3-ій годині вранці, побудити челяд, поவிдавати оброки худобі і т. и., а щойно по 10-ій вечер йшли на супочинок. Тільки після обіду з пів годинки відпочивали, як висловлювалася моя мати, щоби „на хвилю забутися“.

На ближші поля й сіножати ходив мій отець пішки доглядати роботи (а так само мати коло хати й по городах), тільки на дальші поля, сіножати й пасіки їздив візком. Церковних богослужень у матерній церкві і в прилучених громадах пильнував вельми точно і ревно, говорив проповіді або власного складу (збережені в нашій родинній архіві) або на основі проповідей Юліяна Ганкевича з Красного й Антонія Добрянського з Валяви, на вечірні катехизував, в школах (тоді ще дяківських) учив релігії.

А при всій тій праці знаходив ще час помагати нам у науці, особливо німецького язика, котрого ми вже в третім відділі вчилися в тривіальній однокласовій школі (з 3-ма відділами). На все мав час, бо в карти не грав, розвеселень не глядів, горівки та вина не пив, хиба про велике свято

деколи чарку вина або меду власного виробу, не балювався, а пильнував церкви, школи, родини і господарства. Щирим, пильним та умілим помічником мого вітця в церкві, в господарстві і в громаді був дяк Еразм Іванський (його молодший брат був церковним живописцем) і своїх кількох синів привчив до дяківства, столярства, візництва і т. п.) Се був тип якого надовго вже після того не можна було побачити. Як жива стоїть перед моїми очима сановита постать сего церковного сивоголового півця, на котрого лиці відбивалася вроджена велика інтелігенція. Він був також учителем парохіяльної школи (поки не введено урядово тривіальної), писав полуустанов для парохіян помяники (граматки) з вирисованим на заголовнім листі Розп'яттям Христа, був знаменитим пасічником, робив вулії і помагав у пчоларстві й господарстві мому вітцеві, колиж инколи мої родичі виїздили з дому на день-два, Еразм Іванський переймав нагляд не тільки над усім господарством, але й опіку над нами трьома, він був справді неначе каштелян, як то водилося по дворах великих панів. Се була також вельми трудяща і невтомна людина і ми всі мали для нього незвичайне поважання й любов задля його прикмет.

Праця Е. Іванського перегодом зменшилася з заведенням тривіальної однокласової школи. Приїхав її оснувати з Крайсамту комісар Чех Ондерек (бо переважно Чехів, що володіли словянською мовою, висилано до Галичини заводити культуру німецьким ладом). Скликав він на приходство найвизначніших господарів шляхтинецьких і ломаною з чеська-польщиною промовив до них про потребу просвіти, яку можна добути тільки з підмогою школи і про konieczність оснóвання школи в Шляхтинцях. Громадяни мовчки вислухали промови комісара Ондерека, а запитані ним, чи хотять мати школу в своїй громаді, не сміли перед комісарем, одягненим в урядовий мундур, заперечити се питання, та хоч перед їх очима станула гроза нових видатків для громади на будинок та на „професора“ й інші шкільні потреби, несміливо відозвалися: „хочемо!“ Колиж комісар Ондерек візвав громадян, підписати письмо, хочби знаком святого хреста, всі відступили взад і ні оден не хотів підписати. Тоді комісар взявся на хитроші і розпочав допитуватися кожного з окрема: „Ty chceš školu?“ — „Я хочу“, відповів несміливо перший і того відставив комісар на правий бік комнати. „A ty chceš školu?“ запитав другого, а сей, набравши тимчасом троха відваги, відповів: „ні!“ і сего відставив на лівий бік. Таким способом розділив „овцы отъ козлищъ“ і тоді звернувся знов з візванням до тих, що заявили за школою, та першому з них подав перо, щоби підписав письмо. Одначе наші

люди недовірчиві, чи то не заманюють їх до підпису на нову панщину, котра їм добре навтямилася, (бо були ще переважно неграмотні), отягалися. Перший, що мав підписати, знов відсунувся, а тоді Ондерек до нього: „to weż za pero“, а коли й сего не хотів: „to weż za polou“. Такою проворністю осягнув згоду хоч частини громадян і школу засновано. Покладено звичайну сільську хату з одною більшою комнатою для науки, а другою меншою для учителя. Учителем настановлено Яцка Гамуляка, тернопільського міщанина, що вивчився в т. зв. препаранді, але він не поселився в Шляхтинцях, лише доходив з Тернополя що дня вранці а після шкільної дворазової (перед і пополудневої) науки, вертав до дому чи то в погоду, чи в слогу або сніговицю 7 кілометрів. І сей учитель Я. Гамуляк був для нас достойним наслідування взірцем почуття обов'язків і точности. Маючи змадку такі взірці, навчився я сповняти пильно й сумлінно свої обов'язки, не знав того почування, що то є нудьга, все найшов собі якусь роботу, а відтак дійшов до повного розуміння в життю слів, які висказав Гете: „das Höchste des Menschen ist die Pflicht“.

Життя й поведіння священиків на Поділлі було патріархальне, як і в моїх родичів і тому й між священиком а громадянами не було такого яскравого розділу, який можна помічати в нинішніх часах між громадянами а многими священиками нового покоління. дарма що вони тепер повиходили у великій частині з міщанської або селянської верстви. Правда, були й у сій давній добі деякі священики-аристократи, але се була аристократія духа, від котрої віяло повагою супроти „меншого брата“, але попри те й прихильністю до нього, коли тимчасом се нинішнє нібито демократичне покоління мабуть задля свого походження намагається сей слід затерти, відмежитися та вивисшитися понад сего „меншого брата“. Тимто й з таким патріархальним довірем відносилися давнішні громадяни до священика й його родини, як я се мав нагоду бачити у моїх родичів.

Святочні звичаї й обряди, господарські і пільні роботи були тим лучником, котрий зближав обі сторони до себе і витворював такі відносини між пан-отцем і пані-маткою, які проявляються в примірних родинах між вітцем і матір'ю та дітьми. Отакі відносини були в Шляхтинцях, де мої родичі трудилися пів століття. Ті господарі й господині, котрих мій отець протягом свого довголітнього душпастирства хрестив, вінчав і гребав, котрі парубками здебільша не раз цілими роками служили у наймах у мого вітця, а дівчата наймичками у моєї матері та тут відбували неначеб господарську школу і практику, так відносилися до мого вітця й матері, начеб діти до родичів. Дождалися Різдва

Хр., оттоді спершу мужеське братство, яких 30 40 найповажніших господарів, приходили в другий день свят з колядою. відспівали кілька колядок у сінях, а коли старший брат задзвонив і мав почати „вінчованнє“, відчиняв отець двері і просив їх у хату. Після проголошення своїх бажань, просив їх отець засісти на лавах довкола хати під стінами; пані-матка приймала колядників різдвяною їдою, а пан-отець частував пивом або медом. При сій нагоді вивязувалася щира розмова про всякі родинні й громадські справи, про народні обставини, допити та поради про всякі потреби чи загалу чи одиниць. а проколядувавши на закінченнє ще яку колядку, з подякою за гостину йшли далше в село по господарях від хати до хати. З отсеї прямої зустрічі й обміни гадок громадян з пан-отцем і пані-маткою віяло якесь нині майже невідоме й позабуте тепло, витворювалася та тісна і щира звязь між парохіянами а парохом, між громадою і приходством, котре в нинішніх наших трудних обставинах витворилоб таке міцне забороло проти ворожого наступу. Третього дня приходило знов жіноче братство, яких 30—40 найповажніших господинь з колядою, котрі замолоду вийшли зпід руки пані-матки і були неначе її доньками. Та сама гостина по колядованню повторялася і закріплювала звязь між жіночою громадою й пані-маткою. Згадку про ці давно-минулі часи і звичаї зобразив Б. Лепкий в своїм творі „Різдвяний вечер“ так живо й поетично-тужливо що кожного мусить тронуть до глибини серця.

„Ділекий світ, великай час,
Пливуть літа рікою...
Гей! Що чувати там у вас?
Чи йдете з колядою?
Чи ще жив й Федіє, Юрко
І мій сусід Зарічний?
Чи й нині, як колись, давно
Співають „Бог рідний“?
Чи й нині мерехтять зірки
Над хаткою старою?...
Гей, краю мій, не знаєш ти,
Як тужно за тобою“.
(25/12 1903.).

А жіноцтво горнулося до пані матки не тільки тому, що було виховане нею протягом цілих десятиліть на взірцеві господині, але й тому, бо вона була їх порадицею в усіх пригодах, клопотах, недугах їх та їх діттих. До неї зверталися вони о пораду і поміч, по ліки і тут находили кожного часу відряду і заспокоєннє своїх прохань.

Колиж настали сінокоси, тоді перші господарі йшли на сіножать яко косарі, а дівчата та жінки яко громадільниці, щоби в пору зібрати і спрятати сіно, а все те радо робилося за толоку. Одинокую нагородою за сю гро-

мадську роботу було угощення, що після збору сіна відбувалося на приходстві. Те саме повторялося в жнива, коли то вчаси за сніп, вчаси за толоку збиралося і звозило збіже до стодоли або складало в стіжки та стирти. Сі старосвітські звичаї й відносини громадян до приходства, до мого вітця Григорія й матери, вельми вірно, реально живописав мій пок. брат Володимир (Василь Барвінок) і постать наших родичів у повісті „Скошений Цвіт“, хоч вона нав'яна щирою поезією. І всі інші картини сего твору дають нам реальний, хоч поетично закрашений образ тих давноминутих часів і відносин, нині зовсім забутих і понеханих, а для теперішнього нового покоління незнаних і незрозумілих.

Побіч тих звичаїв та обходів, що лучилися з роковими святами й господарськими роботами, мали в давнину, в першій половині XIX ст. празники (звані на півдennім Поділллю й понад Дністром та Прутом храмами) та весілля по священничих семьях чимале значінне, були відблиском тогочасного життя нашої освіченої верстви суспільної, зложеної в значній перевазі з священничих родин, і зберегли сі прикмети вчаси ще в третій четвертині минулого століття. Ще бувши гімназістом, а відтак слухачем університету, мав я нагоду власними очима бачити сі прояви тодішнього життя нашої освіченої верстви, котре відтак покvapно перетворювалося і щезало.

В нашій семі злученій тісно родинними зв'язками з численною семеєю Білинських, розселених по цілім передзбручанським Поділллю, зложився справжній круг тих храмів-празників, поміж котрими врядигоди лучалися також весілля.

Сей празниковий круг починався в найкрасшу весняну пору, на Зелені свята (в день св. Тройці) в Шляхтинцях у моїх родичів. Сама природа святкувала тоді свою чарівну величність, а з тим чаром ішло наперейми чудове положення приходства з церквою св. Тройці. Все обійсте приходства разом з церквою і цвинтарем поруч него було оповите вінцем величезних каштанів, кількасотлітніх лип і берестів, а вінець сей закінчував велитенський ясень, що від сходу за хатою простягав понад нею свою кулисту широко розпростерту корону. Над віздовими воротами замикали овид дві великанські липи, одна від цвинтаря, друга від обійстя, звисаючими вітями, неначе подавали собі руки. Сими воротами, попри частокіл, що обмежував сад і хату, віздилося короткою доріжкою на сбийсте й гумно з господарськими будинками. Перед хатою, за самим частоколом росли два вкриті в повнім тоді розвитку білим цвітом, неначе настромленими свічечками, широколисті каштани; своїми довгими, до землі

повислими вітями творили природну альтану понад розведеними у півколесо лавочками довкола стола. А як приходська хата, неначе замаєна була сими деревами-великанами, так і церква з червоною банею ховалася поміж кількасотлітніми липами й берестами. Ся чудова оселя робила незвичайне вражіннє неначе Череваневе Хмаріще, описане так по мистецьки в „Чорній Раді“ Кулішевій. І дивним дивом склалося так, що Куліш в 1869 р., заїхавши до Шляхтинець, щоби особисто познакомитись з моїми родичами і з нами, трьома братам, пересиджував під тими двома розложистими каштанами посеред нас та любувався тими деревами-велитами і цілою гарною оселею. Одначе аж сум переймає мене на згадку, що така чудова ростинна краса виплекана моїм вітцем і його попередниками, любителами живої природи, впала жертвою сокири за його наслідників, що вирости без почувань і розуміння краси природи. Чогож не знищила та сокира, сего довершила остання світова війна, підчас котрої відбувався і там головний бій та полишив з цілого гарного села тільки згарища і звалища окрім церкви і приходської хати. Справді можнаб тут приложити помовку: *pec locus, ubi Troia*, бо щойно тепер почало село наново забудовуватись на тих згарищах, неначе після татарського погрому.

Вже в задушну суботу була велика метушня і запопадливе пораннє коло церкви і на приходстві, все ладилось до великого празника. А відтак під вечір у Зелену неділю почали вже зіздитися гості, спершу мої старші брати-святики і швагри з жінками. Тай по селу ішла горяча робота: по хатах визначнійших господарів, де готовили приміщеннє для тих гостей, що мали приїхати в Зелений понеділок і не могли вже найти місця в приходській хаті, в stodолі та в шпихлірі. Тай самі селяни дожидали своїх гостей з сусідних сіл і для них готовились. Село прибрало святочний вид, а в сам день празника св. Тройці від самого досвітку проявився великий рух. З Шляхтинець і з сусідних сіл поспішали чоловіки з жінками й дітьми до церкви, де від самого ранку йшла відправа, що тривала до 2-ої години з полудня. А що старинна мурована церква, в варяжськім стилі, як казав Куліш після її оглядин, могла помістити ледво понад сотню людей, всі інші розтаборились довкола неї на цвинтарі та на майдані перед дзвіницею.

Після богослуження родичі мої приймали гостей у себе. Зізд звичайно був вельми числений, 50 – 80 осіб, в більшій часті з самої нашої і Білінських родини, а крім того лучалося, що й із сусідного Тернополя дехто явився. Можна собі уявити, яку то голову і второпність треба було мати, щоби гарно прийняти сих гостей, що почали напливати вже

в неділю під вечір, відтак у понеділок. оставали ще й цілий день на попразен, а деякі шойно четвертого дня розїздилися. Правда, помагали матері доньки, що приїхали на празник зі своїми чоловіками і деякі сільські господині тай кухар, але всеж лад і напрям усеу таки давала наша мати.

Після обіду розсипалися гості по саду, одні під хатою, другі під величавими каштанами в альтані, інші знов під широким, кріслатим велитнем ясенем, а деякі й подальше в пасіці. І тут по всіх тих гуртках велися всякі розмови про родинні, домашні й господарські справи, про тогочасні суспільні й політичні обставини про церковні питання (Замойський собор і т. п.) й обрядовщину, а також літературні суперечки. Се був справжній родинний конгрес, на котрому обговорювано всякі тодішні чергові справи і питання. Предметом розмов на празниках були й світові справи, бо хоч тоді шойно нашому дневникарству дали почин „Зоря Галицька“ і „Вістник“, то наші священники передплачували й читали також і чужі дневники, н. пр. у мого вітця окрім згаданих і інших руських часописий тодішніх („Новини“, і „Пчола“) був віденський дневник „Wanderer“ і т. зв. стара „Presse“, проти котрої перегором засновано „N. fr. Presse“, а рік чи два передплачував мій отець крім того краківський „Czas“, давнійше знаменито редагований. Отже помилявбися той, хто думавби, що наші давні священники були, як дехто згїрдно висловлювавсь, „халдеями“. Скоро лише настала весна народів (1848 р.) і похликано райхстаг (держ. сойм) до Відня, а відтак перенесено його до Оломуца, коли в шістьдесятих роках вибрано сойм і райхсрат (держ. раду). виступили там перворядні бесідники як Литвинович, Ант. Могильницький, М. Устиянович, Ант. Петрушевич, Наумович і ин., політики Іван Борисикевич, Ст. Качала, Юл. Лаврівський і ин., що звертали на себе увагу польських і інших чужонародних послів і міністрів.

На таких численних зїздах храмових вироблялося в тій добі, коли ще не було закона про товариства і про народні збори віча, національне почуттє і політична думка. Правда, що при таких нагодах між празниковими гістьми найшовся також гурток таких, що засіли за зелений столик, але не знали тоді фербля, мачка та ин. газардових ігр, котрі опісля зруйнували в нашій суспільности не одного громадянина. Але й молодіж при таких нагодах домагалася для себе забави і тоді вечером починалися танці. Мій отець був одначе противником т. зв. „гучних празників“ з нанятою з міста музикою і тому танцюристи не мали там такого великого розмаху, бо звичайно хіба при грї гітари, тоді так розповсюджені по наших домах замісьць

пізнійших фортеп'янів, або при співі відбувалися танці, а позатим ще й інші товариські забави. Тимто в Шляхтинцях храмові зїзди не були такі численні, як по інших наших своряках, бо не багато бувало на них молодежи.

За те три весілля моїх сестер у Шляхтинцях не обійшлися без „гучної музики“, спровадженої з Тернополя і тому весільний зїзд був кожного разу такий численний, що приходська хата вже не могла помістити тих численних гостей, що приїхали також погуляти, бо весілля не можна було й подумати без гуляння. Оттоді всякий разділч села, Завадзкий ¹⁾, відступав у своїй одноповерхній гарній палаті (світова війна знищила її до самих підвалин) приземелле на цілих три дні на весілля (декуди такі весілля протягалися на весь тиждень).

Храмові зїзди і весілля не обходилися також без співу і вже в сорокових роках почали у нас плекати пісню, а співу на храмах і весіллях заступали тоді місце пізнійших концертів „Мир Вам браття“, „Я щасний руську матір маю“, пісні з переробленої „Наталки-Полтавки“ та й щиронародні будили народну свідомість, піднимали народлюбивого духа. На подільських празниках виступав хор, зложений моїм пок. швагром, Єронімом Левицьким, (чудовим тенором) з питомців і священників (з котрих я ще затямив собі знаменитого баса, о. Кинасевича). Музичними продукціями пописувався на всяких інструментах (гітарі, скрипці, віольончелі і т. п.), брат мого швагра Петро Любович, вельми талановитий композитор, котрого композиції згоріли підчас світової війни збережені в палаті пок. Володислава Федоровича у Вікні. Петро Любович був управителем катедрального хору в Перемишлі, покликаний там єпископом Яхимовичем, меценатом співу, опісля став священником і опинився в Грималові, де й помер. Ті почини плекання співу й музики серед нашого духовенства довели переогодом до появи таких талантів, як Михайло Вербицький, Стефан Лаврівський, Порфїрій Бажанський і інші й організаторів перших селянських хорів, як Йосиф Витшинський з Денисова, Кумановський, Нижанковський, Амврозій Крушельницький з Білої (коло Тернополя) і інші. І тут можна приложити німецьку примовку: „Wo man singt, da lass dich nieder, böse Leute haben keine Lieder“. Але не було у нас меценатів, котрі би тим самоучним талантам помогли виобразуватися науково і розвинулися до повного розцвіту. І справедливо написав Антін Могильницький (а сі слова можна приложити до всіх царин нашого культурного життя): „Якби хліб наш насущний, лекші

¹⁾ Шляхтинці купив опісля Волод. Федорович, а тепер є власничкою його донька пані Л. Малицька.

дневні праці, не оден з нас ставби Вергіль і Горацій“, перелицювавши латинське: „*Adsint Maecenates, non deerunt Flacci, Marones*“.

Все тут вгорі сказане, стає певним доказом, як то не справедливо молоде покоління починає щойно від себе нашу культурну історію не знаючи і недоцінюючи того, що в тих давніх часах серед трудних обставин наші батьки й діди клали підвалини, на котрих щойно можна було починати будівлю народного розвитку і поступу.

Наспіло відтак літо, а з ним славний на все північне Поділля в липні храм св. первоапостолів Петра й Павла в Чернихові, біля Глубічка великого, де приходником був спершу прародич Білинських, Стефан, а після нього його внук, а мій вуйко тогож імені. До того приходу належали дочерні церкви в Глядках і Плєсківцях. На пригірку, що похилився уплазом до села, стояла простора приходська хата, поза котрою ще висше вгору простягався гарний лісок. Перед хатою, лицем зверненою до села, росли дві великанські смєреки, а побіч них кілька кріслатих черешень, вкритих уже в часі храму стиглими чорними, а солодкими як мід ягодами. З ганку перед хатою розкривався гарний вид на положене в долині село і невеличку церкву з чудотворною іконою Пр. Богородиці, окружену старинними липами. До тої чудотворної ікони йшли тисячі народу на прощу (або як там звали „на відпуст“), не тільки з поблизьких, але і з подальших сіл. Приїздило 20—30 священників, щоби помагати в духовній праці місцевому приходникови і заспокоїти духовні потреби всіх прочан. Вже два дні перед самим храмом сходилися прочани з подальших сторін до Чернихова і залягли весь просторий цвинтар довкола церкви так, що не можна було поміж них протовпнитися до середини храму. Перед храмом від улиці порозсіалося безліч старців і всяких калік, хромих і сліпих, що пригріваючи на лірах або й без їх супроводу своїми набожними піснями про „Страшний Суд“, про „св. Миколая“, про „Сирітку“ і т. п. розжалоблювали окружающих їх каянників і сокрушали їх серця. Неоддалік розтаборилися всякі крамарі з образами, книжечками, дитячими забавочками і т. п., інші знов з усякого рода харчами, ласощами, квасом і т. п., щоби каянникам було чим покріпити після прощі й тіло немічне, виснажене постом. В церкві і попід церквою йшли вісправи акафистів, парастасів, та сповідь після виголошування від часу до часу проповідий. В сам храмовий день від самого досвітку відправляно служби Божі, а вся відправа кінчилася співаною службою Б. обходом довкола церкви і водосвятієм коло 3-ої години з полудня.

Коли в церкві йшла в храмовий день відправа, зіздилися гості з родини Білинських і з ними споріднених, а також чимало світської інтелігенції з Тернополя й молодези. Збиралися нераз і більш 100 осіб, бож, як сказано, самих священиків до помочи бувало 20—30. По всіх просторах комнатах приходської хати і в саді перед хатою, засідали по богослуженню численні гості за столи до обіду, а вечірнею кінчився храмовий день.

Вечером починався „гучний празник“, знайшлися і музики з Тернополя, а що було доволі панночок і паничів, почалося гуляння, що негавало цілу ніч аж до ранку, бо Чернихівські Білинські любили гучну забаву. Літний відпуст на св. Петра і Павла був дальшим звеном того храмового круга на Поділля, що громадив у той час не тільки численну священичу родину Білинських і Барвінських, але й сусідних з ними священиків, а крім глибокого релігійного значіння і при тім „гучного празникування“, мав також національно культурну вагу, яку я виказав в оповіданню про шляхтинецький празник „Зелених свят“.

О. Стефан Білинський (junior) з Чернихова доробився був гарного майна, купив село Грицівці в Збаражчині і взяв у державу сусідне село, а що сам не міг дати ради всьому попри великі храмові відпусти, взяв собі до помочи молодшого брата Омеляна, укінченого богослова (опісля пароха Синяви) на управителя набутого майна. Почав отже і в дома заводити панський лад. Синів Петра (опісля пароха Зарваниці), Кипріяна (опісля урядника львів магістрату) і Володимира (що скоро вмер як слухач університету), не послав у хлопячих роках до прилюдних шкіл, а прийняв „гувернера“ Кусайла. Як нині тямлю, якими низенькими почували ми себе в порівнанню з нашими чернихівськими вуєчними братами, коли вони на Зелені свята з вітцем і гувернером Кусайлом приїхали на панський лад гарним фаєтоном (всі інші священики нашої родини, окрім ще о. Варапучинського, не знали фаєтонів, а їздили бричками т. зв. найтичанками). Одначе те життя на панський лад, а до того непрактичність о. Омеляна, управителя дібр, довела до запропащення сего майна. Треба було відтак синів посилати так до гімназії, з котрих Петрови повелось осягнути чудотворну парохію в Зарваниці, Кипріян заняв підрядне становище в львівським магістраті, а доньки повіддавалися за священиків, старша за о. Іляріона Роздольського, котрий довів крайно запущене село Стегниківці (коло Шляхтинець) ревною душпастирською працею до відродін, а молодша за о. Миколу Михалевича в Чернелеві руським, славного пчоляра і автора знаменитої „Пасіки“.

Після великого храму на св. Петра і Павла в Чернихові наближалися жнива і тоді кипіла робота спершу на сіножатах і левадах, а відтак на колосистих подільських нивах. Косовиця й жнива кінчилися толокою та жниварськими обрядами й обходами, а після того починалася возовиця щоби спрятати сіно та збіже в оборогах, столах, стиртах та стіжках. Обезпечивши собі тим способом прожиток на зиму бодай до переднівку, по такій тяжкій літній роботі, рад був кожний господар подякувати Богу, що благословив його труд і тому жадібно вижидав осіннього храму, Успенія Пр. Б. Такий великий храм з відпустом відбувався в се торжество в Прошові, біля Микулинець, де о Йосиф Варапучинський, одружений з Марією, донькою Дмитрія Білинського з Козівки, був парохом. Само вже положення приходства і церкви з вельми просторим майданом на косогорі додавало величавости Успенському храмови. Вже здалека кидалася в очи приїзжим і прихожим прочанам приходська хата обсаджена виноградом неначе палата, побіч неї чудовий сад великий самих найдобріших овочевих дерев, з другого боку вельми просторе обійсте з гарними господарськими будинками і гумном, заповненим стиртами збіжа, з оборою виплеканого товару, свідчили про заможність господарів. Зараз побіч приходського обійстя, посеред широкого цвинтаря видніла не велика мурована церква з чудотворною іконою Успенія Пр. Б., окружена дальше плодючими царинами. Понизше косогори, відмежене яром розкинулося в придолинці невеличке село білих хаток, що неначе споглядали на гору, звідки розливалася Божа благодать на прочан, що прибігали з молитвами до чудотворної ікони.

Заможні бездітні господарі на Прошевецькім приходстві славилися стародавньою гостинністю, а особливо тітка Варапучинська громадила коло себе, виховувала й вивіювала чимало сестрінок, братанок і подальших своячок. О. Варапучинський, наділений крилошанськими відзнаками, при своїй заможности, видавався в порівнянні з іншими священиками з Білинських неначе аристократ, але в добрім розумінню сего слова. Тимто не тільки свої, але чужі відносилися з великим поважанням до прошевецьких господарів на приходстві, а покінченне найважніших робіт жнивних, кождий селянин, як то кажуть, був при крейцарі, сприяло Успенському храмови, що громадив, як і в Чернихові, безліч прочан з близших і з подальших місцевин.

Прочани залягали не тільки весь просторий цвинтар коло церкви і великий майдан на косогорі, але й в долині над яром стояло ще чимало їх возів. Тимто і священиків до духовної помочи потреба було і звичайно бувало 20

і більш. Вже на передодні храма йшли всякі відправи, проповіді, сповідь, а в самий храмовий день від досвіту до 4-ої год. з полудня. Тоді прочани з дітьми розсідалися по цвинтарі, на майдані або на возах спожити свої засоби або куповані у всяких крамарів ласощі, та творили цілий табор неодадалік церкви.. Сей величезний табор прочан виглядав живописно, неначе розкинене й розрухане муравлисько. Гамір тисячної товпи людей, вигравання й висвітування дітей на всякого рода дудочках і когутиках за куплених у відпустових крамарів, іржання коний — все те мішалось разом і мало вигляд величезної торговиці та нагадувало сі давноминулі часи, коли то з церковними празниками лучилися великі торги та ярмарки.

Після храмового богослуження вертали з церкви священики на приходство, що також роїлось численними гістьми з родини Білинських та їх свояків і приїзжої з Тернополя й Микулинець світської інтелігенції й молодежи. За щедро заставленими столами гостинної пані-матки у вистальниці й прибічних комнатах розмістилися гості, а за обідом і тут пішла розмова про всякі родинні, народно-політичні і церковні справи. Але що тут за обідом лише прихватком доторкувано, се продовжувало після обіда, коли гості гуртками розсипалися по взірцево виплеканім великім саді. І тут обговорювано всякі сучасні питання, а особливо оживлені були сі справжні розправи поміж старшим поколінням з доби відродін Галицької Руси з 48-их рр., а новим поколінням з 60-их років, що виростало вже під впливом діяльності повернених із заслання до Петербурга Кирило-Методіївців. Старший табор, що попав був під вплив заснованого Б. А. Дідицьким „Слова“ і вважав себе „історичною, твердою Руссю“, і молоде покоління народовців, прозиваних згідно „Вечерничниками“ і „Метниками“, зводили завзяті нераз суперечки про „букви й правопис“, а в дійсності про наш літературний і національний розвиток на основі живої мови і національної окремішності й самостійності. Тут уже зазначувався і проявлявся розділ нашої освіченої верстви на табор „твердих“, „Старорусинів“, котрим заволоділа переходом львівська „обєдинительна“ горстка московських прислужників Дідицьких, Площанських, Добрянських, Маркових, Мончаловських і т. п. і табору „народовців“, котрим кермували Климкович, Вол. Шашкевич, Заревич, Д. Танячкевич і т. п. з підмогою старих народовців 48-их рр. як Ст. Качала, Йосиф Заячківський, Теофан і Михайло Глинський і т. п. Після заглушених „Погодинського колонією“ перших відродін Гал. Руси починами Маркіяна Шашкевича і „Руської Трійни“ та народолюбців з 1848 р., почалися другі відродини в 60-их роках з оновленням конституційного ладу в Габсбурській

монархії і новим подувом українського духа, оживленого поворотом Кирило-Методіївців із заслання й їх літературно-науковою діяльністю. Такі суперечки між старшим і молодим поколінням по празниках і весіллях виробляли і поглиблювали народну свідомість серед нашої суспільности, розвивали й усталювали національно-політичну думку.

Після вечірні знов усі гості громадилися в приходській хаті і тут починалося нове життя. Щедра тітка Варпучинська не тільки суто погостила численних гостей, але й подбала про забаву молодіжи. З Микулиниць приїхали музики, а тоді почалися танці під умілим проводом о. Івана Любовича з Острова, котрий виводив усякі хороводи й викрутаси аж до самого досвітку. Мало що не всі гості оставали й на попразен, на котрім після відправи богослуження йшла дальша забава пополудні і другу ніч.

Храмовий круг закінчувався осіннім відпустом на Різдество Пр. Б. в Чернихові таким самим ладом, як літній праздник св. Петра і Павла. Се були прояви давних звичаїв і своєрідного життя тодішньої освіченої верстви народньої, з великою перевагою священичої, давнозабутого і для теперішнього покоління незнаного й незрозумілого, що промощувало шляхи до нашого національно-політичного і культурного підему і розвитку.

PA 2066 y